

ALGUNES NOTES ENTORN DE LA VIL·LA DEL PLA DE L'HORTA A SARRIÀ DE DALT (GIRONA)

1) DESCOBERTA, EXCAVACIÓ I BIBLIOGRAFIA

Aquest jaciment arqueològic fou descobert casualment molt a principis de l'any 1970, quan l'empresa del Sr. Arcadi Pla efectuava uns importants moviments de terra amb la finalitat de construir, en el lloc anomenat *Pla de l'Horta*, uns blocs de pisos per al patronat «Santa Creu de la Selva» situats en uns terrenys propietat, aleshores, de l'empresa Torras Hostench, S. A. La descoberta d'estructures i sobretot, la troballa d'unes dependències amb sòl de mosaic serviren per aixecar la llebra: l'arquitecte Sr. Masramon comunicà la notícia al delegat de Belles Arts i al Servei Tècnic d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació. S'aturaren les obres i tot seguit, el mes de març, començà la primera campanya d'excavació. En total i per la informació que hem pogut consultar en les dependències de la primera entitat arqueològica de Girona¹ s'efectuaren sondeigs en tres distintes etapes, alguns d'ells de llarga durada, acabant la darrera d'aquestes prospeccions ja ben entrat l'any 1971. El mes d'agost de 1970 hom cregué convenient arrancar els mosaics, molt malmesos, per a poder-los preservar i restaurar amb tota seguretat. La tasca fou encarregada als experts de la *Delegación de Excavaciones* que foren ajudats pel personal tècnic del S.T.I.A. En l'actualitat romanen dipositats en el magatzem d'aquesta institució on els estem estudiant. Com veurem tot seguit, i amb molt de seny per part del director de la campanya de salvament, el Sr. Miquel Oliva, llavors cap del S.T.I.A. de la Diputació, la finalitat primera de l'excavació

¹ Agraïm a la directora del S.T.I.A. de la Diputació de Girona, Srta. Aurora Martín, l'haver-nos facilitat l'estudi del material arqueològic del Pla de l'Horta i la consulta de la documentació de les campanyes d'Excavació. Agraïm també, a la Sra. Mercè Ferré de Simón, del S.T.I.A., la gentilesa que ha tingut amb nosaltres i la informació, de primera mà, que ens ha fornir.

anà dirigida a descobrir una bona part de l'estructura per a poder demostrar la magnitud de la troballa i l'interès que tenia la salvaguarda del jaciment. Així, doncs, s'excavava descobrint habitacions fins al primer paviment sense profunditzar enlloc. Un cop descoberta una part considerable del gran edifici i salvada la *villa* de la destrucció en arribar-se a un acord amb l'empresa constructora i amb el patronat promotor de les obres, s'efectuaren dos sondeigs en profunditat que de fet seran la base d'aquest petit treball i que, ara per ara, i a l'espera de poder continuar excavant ben aviat aquest jaciment, ens ha de permetre fer-nos una idea de la seva història.

De les darreries de 1971, la part excavada romangué descoberta i, poc a poc, l'indret s'anà convertint en un abocador d'escombrires dels blocs de pisos de l'entorn. Finalment, per a protegir el jaciment que lentament s'anava degradant, tota l'àrea fou colgada, terraplanada i endurida i acaba convertint-se en camp de futbol i zona esportiva, perfectament protegida, esperant que un bon dia s'iniciïn de bell nou excavacions arqueològiques i pugui convertir-se aquest sector, en àrea arqueològica ajardinada i visitable.

La bibliografia sobre aquest jaciment és molt reduïda. La primera notícia, força extensa, fou donada de seguida (Oliva, 1970, p. 67-71) i podem dir, sense equivocar-nos que ha servit de font directa per a tot un seguit de petites comunicacions sobre aquest jaciment. Lògicament en haver-se redactat, durant els primers moments d'excavació, aquella primera memòria ha fet que, d'alguna manera, tot un seguit de suposicions errònies s'hagi popularitzat i que formin part, ja, de coneguts llocs comuns que van repetint-se. Miquel Oliva presentà una comunicació al *Congreso Nacional de Arqueología* de l'any 1971, celebrat a Jaén, dedicada a les excavacions en la *villa* del *Pla de l'Horta*, però si bé fou llegida, no degué enviar-se puix que en el volum d'actes editat a Saragossa l'any 1973 no queda recollida.² No sabem si en aquesta comunicació eren precisats i retocats alguns aspectes de la primera publicació. De llavors ençà, han estat publicades algunes notes que únicament reproduïen la notícia de la descoberta d'un nou jaciment romà repetint les conclusions i les hipòtesis que escrigué Miquel Oliva l'agost de 1970 (Pujol, 1971, p. 140; Rodà, 1974, p. 75; Nolla-Nieto, 1977, p. 242;

² Podeu veure: ESTEVA CRUAÑAS, *Comunicaciones de tema gerundense presentadas en el XII Congreso Nacional de Arqueología, celebrado en Jaén, a Revista de Gerona*, 58, 1972, p. 68-69, on es parla de la intervenció del Dr. Oliva.

S.T.I.A., 1977; Gorges, 1979, p. 259-260). Finalment cal assenyalar que l'any 1976, en un article pòstum del malaguanyat Miquel Oliva publicat a *Noticiero Arqueológico Hispánico* (1976, p. 139-140) en una pàgina desplegable sense numerar se'ns oferia, per primera vegada, la planta general de tota l'àrea excavada amb la numeració corresponent a cada una de les dependències, material que utilitzarem en aquest treball.

II) SITUACIÓ I PLANTA DE L'EDIFICI

La situació de la *villa* és magnífica, a l'esquerra del riu Ter i no gaire lluny del seu llit, enmig d'una terra alluvial, no massa extensa però ben regada, i amb bones possibilitats agrícoles i ramaderes. El *Pla de l'Horta* ocupa, de fet, el darrer espai obert i pla en contacte ja cap a ponent, amb un seguit de suaus turons que conformen els darrers contraforts de la muntanya de Rocacorba. Aquest punt té gran importància històrica puix que se situa en l'únic lloc de pas planer que permet comunicar sense embolics ni dificultats la plana de l'Empordà amb la del Gironès i la de la Selva a través del pas del riu Ter en el Congost. Per la banda occidental hi ha els contraforts no massa enlairats de la serralada de l'Interior (aquí muntanyes de Sant Gregori i de Rocacorba) i a llevant, el massís de les Gavarres, de la Serralada de la Costa. Precisament en aquest punt ambdues serralades entren en contacte, separant les planes del Nord i del Sud. A través del Congost i de la Costa Roja han estat sempre planeres les relacions i és precisament per aquí on circulava un vell camí prehistòric que alguns autors grecs coneixien amb el nom de *Via heraclea* o *camí d'Heracles* i per on els romans, ja des de la primera meitat del segle II a. C. almenys, feien passar-hi una important via que més endavant ha estat anomenada *Augusta*, en honor d'Octavi que degué arrenjar-la considerablement. És, evidentment, un punt geogràfic molt important i precisament per aquí, tancant o controlant d'alguna manera aquest pas natural, cap al Sud s'alçà en el primer terç del segle I a. C. *Gerunda* (Nolla, 1979-1980, p. 115-118) amb una missió ben clara, que s'anirà repetint al llarg de la seva història i que explica, en part, la seva importància i el seu creixement a diferència d'altres ciutats i altres viles, el control del camí que comunica el Nord dels Pirineus amb tota la zona costanera de la Península Ibèrica.

La villa romana estava, doncs, situada en una suau pendent i perfectament comunicada, amb la *Via romana* a uns tres-cents metres cap al Nord-Est i precisament quasi davant del pont que permetia travessar el riu Ter que cal col·locar en el mateix lloc on hi ha, ara el *Pont de l'Aigua* i que uneix Sarrià de Ter, a la riba esquerra, amb el Pont Major i amb Girona, a l'altre costat.

Tot i la gran quantitat de terra moguda en les excavacions de 1970/1971, no coneixem massa bé la planta de l'edifici. Miquel Oliva parla de l'existència de part d'un *impluvium* (Oliva, 1970, p. 69, notícia que ha estat repetida en diverses ocasions (S.T.I.A., 1977; Gorges, 1979, p. 260) i que observant la planta publicada i la documentació planimètrica i fotogràfica desada a les oficines del S.T.I.A. de Girona no és possible veure enlloc. Sembla, en canvi, que si que pot identificar-se un possible *peristylum* o sinó una gran àrea sense estructures intermèdies cap al Nord-oest de la zona excavada amb una mena de dipòsit esglaonat que podria ser una *natatio* o piscina ornamental però també seria possible que hagués tingut una finalitat industrial. Contraposat a aquest probable pati, i més al Nord, n'hi ha un altre, no massa ben conegut, on és possible veure-hi una estructura semicircular amb entrada des del Sud. Més al Nord, Nord-Oest i Nord-Est hom descobrí tota una sèrie de murs, alguns amb orientacions ben distintes, que sembla que podrien correspondre a les dependències de la factoria agrícola i ramadera, és a dir, a la *villa rustica* dels clàssics. L'única part que coneixem una mica és la que correspondria a l'edifici senyorial. És un conjunt d'habitacions i passadissos situats al Sud-Est de l'àrea descoberta, amb paviment de mosaic en alguna ocasió. Malgrat tot serà molt difícil, tot i la possibilitat de noves excavacions, reconstruir la planta de la *villa* senyorial puix que bona part de l'edifici degué destruir-se quan els moviments de terra i la preparació dels fonaments dels blocs de pisos, fet que ocasionà la descoberta del jaciment romà. No deuríem estar massa equivocats si penséssim que l'avís de la localització fou donat en el moment que, juntament amb restes i basaments de murs, foren trobats paviments de mosaic. Entorn d'aquestes habitacions amb sòl de mosaic i cap al Nord-Est foren destapades dues o tres cambres que semblaven tenir una funció específica de tipus «industrial» i que estarien en funció de la *villa rustica* i de la factoria de manufacturació i preparació dels productes del camp.

III) EL RESULTAT DEL SONDEIG DE L'HABITACIÓ B

A través de la consulta de la documentació dipositada en les dependències del S.T.I.A. de Girona —Diari d'Excavacions, Memòries, fotografies, plànols i caixes amb el material— sembla que arreu on s'excavà es repetia una mateixa seqüència estratigràfica: un primer nivell (E. I) de terra superficial, remogut, no massa ric i amb material de tota mena, i un segon nivell (E. II) d'abandó de l'edifici que colgava les estructures i se situava damunt mateix dels paviments. Era un estrat ric que ha proporcionat un conjunt de material ceràmic important, algunes monedes i altres troballes significatives (recordem ara una petita estatueta (escultura) de marbre que representa la part de davant i la gropa d'un quadrúpede, amb les potes ben marcades; una extraordinària fíbula cruciforme de bronze amb l'ornamentació de fil d'or, etc.). L'hem pogut estudiar i, realment, sembla haver-hi molta homogeneïtat. Com s'ha comentat abans, i per necessitat de provar l'existència d'un jaciment important i per delimitar de la manera més fidel possible l'àrea ocupada, l'excavació no ultrapassa al paviment darrer de l'edifici a excepció de dos sondeigs que, naturalment, ens interessaran molt. L'avinentsa fou l'arrancament dels cinc mosaics descoberts al *Pla de l'Horta* que calia portegir i consolidar si havien de salvar-se de la destrucció. I fou precisament en les habitacions A i B —els altres mosaics pavimentaven passadissos massa estrets per a practicar-hi una excavació amb un mínim de rigorositat (passadissos C, D i D1)— on es profunditzà fins al sòl estèril. Els dos sondeigs són interessants per raons distintes; la dependència A presentà una estratigrafia complexa i difícil d'interpretar a través de les dades recollides en un Diari d'Excavació, mancats com estem de seccions fiables, però en canvi permeté detectar la fase inicial del jaciment d'una manera molt clara. La cambra B, oferia una estratigrafia senzilla que ens permet datar amb seguretat la fase final de l'edifici. Començarem per aquesta darrera habitació.

Aquesta cambra mesura aproximadament 5'50 m. de Nord a Sud per uns 6 m. d'Est a Oest (el mur que delimitava a llevant l'habitació estava prou malmès com per no poder precisar massa aquestes mesures. El paviment de la dependència era de mosaic —*opus tessellarum*— de tessel·les petites polícromes i es trobà en molt mal estat

de conservació, en part perdut, conservant-se'n només un terç del total aproximadament i tal com s'indicava ja en la primera publicació sobre la villa, els paviments estaven molt malmesos a causa d'un incendi que els afectà considerablement (Oliva, 1970, p. 70). El motiu del mosaic de l'habitació B és ben senzill: una àrea reservada d'uns 40 cmts. entorn dels murs, un filet emmarcant una faixa amb un motiu de trena de dues cordes amb trau que envolta el motiu central, unes faixes de roda de peltes amb un nus salomònic al bell mig, probablement nou filades per nou.

Per sota les tessel·les hi havia una petita capa de grava molt fina sòlidament unida i per sota un gran reompliment —Estrat III— de terres cremades d'uns 80 cmts. de potència amb gran quantitat de material arqueològic i especialment ceràmic. Per sota hi havia un altre nivell, de terres llimoses, d'uns 16 cmts. de potència, i sense cendres —almenys sense tantes cendres— anomenat E. IIIB. Finalment, per sota un darrer nivell amb material arqueològic ben diferenciat de l'anterior i on eren importants els materials ceràmics d'època baix-republicana, tot i la presència de ceràmica més moderna. No sabem —la documentació és molt poc clara— si hom continuà rebaixant i s'abandonà el sondeig en trobar nivells estèrils o per necessitat d'excavar en altres indrets o per altres problemes, l'excavació fou abandonada en aquest estrat IV esperant continuar-la quan fos possible.

Donem un cop d'ull al material ceràmic, abundantíssim, recuperat en l'estrat III: fragments de T.S. Aretina (forma Goudineau 27 o similar), T.S. sud-gàllica, decorada i llisa (formes Dragendorff 29 i 37 i formes 27, 24/25, etc., respectivament), ceràmica oxidada comuna (gerres i bols amb exemplars típics del segle I-II d. C.), ceràmica reduïda groïllera (cassoles, olles, bols, tapadores, plats, fets a torn lent la major part de les vegades), ceràmica emporitana (bols carenats, bicònics,...) algun fragment de ceràmica ibèrica pintada nord-oriental, vidre, àmfora (abundant els fragments produïts a la Tarraconense, amb un pivot marcat CY (?), (una marca incisa abans de la cuïta); una nansa de forma indeterminada amb l'estampilla D (?) FV, etc.) i una important collecció de ceràmica africana de cuina i fina. Els fragments de plats i tapadores de vora fumada són abundants amb perfils de tota mena però mai especialment desenvolupats; més rars eren els fragments d'olles de patina cendrosa tot i estar documentats. Poca precisió cronològica ens forneix

aquesta ceràmica mancats de bones estratigrafies a casa nostra però és ben cert que a través del coneixement de jaciments propers (Roses, Empúries, Girona, Vilauba, Camp de la Gruta a Torroella de Montgri, etc.) sembla possible opinar que aquestes produccions nord-africanes comencen a arribar massivament a la zona costanera catalana a les darreries del segle I d. C. i continuaran exportant-se almenys fins a les darreries del segle III d. C. o principis del IV.

La cronologia precisa del reompliment ens l'ha de proporcionar la ceràmica africana fina l'anomenada T.S. Clara (o Africana). En l'estrat III només s'hi recollí T.S. Clara del tipus A amb les formes següents: Hayes 15 (un únic fragment), Hayes 6 (un fragment); Hayes 23A (2), Hayes 23B (5), Hayes 181 (3) i tres fragments de base de forma indeterminada, juntament a un número alt de fragments indeterminables, tots ells assimilables a la T.S. Clara A. La forma Hayes 6 es data, segons la variant de les darreries del segle I a les darreries del segle II d. C. (Hayes, 1972, p. 31); la forma 23A sorgiria a principis del segle II d. C. (Hayes, 1972, p. 48) i tindria una llarga durada, almenys fins a finals del segle següent; una cronologia aproximada però potser una mica més moderna i amb un èxif absolut, convertint-se amb la peça de la vaixel·la d'aquesta ceràmica més utilitzada i més copiada (Hayes, 1972, p. 48; Lamboglia, 1958, p. 276-277); finalment la forma 15 de Hayes (3bl de Lamboglia), una de les darrereres produïdes per la T.S. Clara A i que comencem a trobar molt a començaments del segle III d. C. o a les darreries de la centúria anterior (Hayes, 1972, p. 41; Lamboglia, 1958, p. 265-266). Cal afegir una altra dada prou significativa: la manca absoluta de T.S. Clara C. Aquesta producció, també nord-africana, comença a exportar-se arreu de la Mediterrània occidental entorn del 230 d. C. (Carandini, 1968, p. 34-36) convertint-se en el millor «fòssil director per al segon i tercer terç del segle III d. C. Aquests dos fets, doncs, manca de T.S. Clara C i la presència de la forma Hayes 15 de la T.S. Clara A, *terminus ante quem* i *terminus post quem* de la col·lecció del reompliment, ens datarien amb seguretat el nivell III de l'habitació B i, evidentment, el sòl de mosaic que el tancava, en el primer terç del segle III d. C.

IV) EL RESULTAT DEL SONDEIG DE L'HABITACIÓ A

Aquesta dependència hom la localitza immediatament al Nord-Est de la cambra B. És de planta quasi quadrada i mesurava uns 6'60 mts. per 6 mts. El sòl de mosaic que cobria tota l'estança estava molt malmès i presentava, també, signes evidents d'haver sofert per causa del foc. La part conservada quedava reduïda a menys d'un terç entorn de la pared Sud-Oest de l'habitació que feia de mitjanera amb l'habitació B. Malgrat tot, el motiu central del paviment podia ser reconstruït: a cada un dels angles de l'estança hi hauria una cràtera (una gran gerra de boca oberta) de la que sortirien uns motius de fullam ornamental, formant cercles, a banda i banda, els quals fent el tom arran de mur anirien a raure cada un d'ells a la gran gerra de l'angle del costat. Aquest motiu de fullam, doncs, emmarcaria el motiu central. Aquest tema central quedava separat del tema exterior —fullam i cràteres— per una faixa formada per una trena de dues cordes, amb trau petit. A l'interior unes bandes o faixes de rectangles alternant dos temes, un d'ells a base de rombes de línies trencades inscrits, i l'altre d'un entrellaçat de nusos salomònics. La separació entre un rectangle i l'altre era feta per una petita faixa decorada amb una senzilla trena de dues cordes. D'est a oest devien alternar set rectangles i set més de nord a sud, és a dir, en total 49 rectangles fets amb tessel·les polícromes, algunes d'elles de vidre i de dimensions molt petites.

L'estratigrafia era menys clara que en l'habitació del costat: per sota del mosaic i llur preparació hi detectaren un nivell d'anivellació d'uns 17 cmts. de potència totalment estèril de terres llimoses. Per sota i fent de solera va localitzar-se cobrint la major part de l'habitació, un paviment d'*opus signinum* d'uns 3'5 cmts. de gruix, excellent situat per sobre d'un sòl de nivellació d'uns 17 cmts. d'amplada de terra estèril i per sota una sòlida preparació de grans rierencs i pedres arrodonides. Fent de basament a les pedres un estrat de reompliment i nivellació, anomenat en el *diari d'excavacions* E. III, de «terres cremades» (?) amb material ceràmic no pas massa abundant però que ens permet fer una aproximació cronològica. Hi havia T.S. sudgàllica llisa de formes indeterminades, alguna vora i nanses d'àmfora Dressel 2/4 de la Tarraconense, un fragment de tapadora de vora fumada, però sense la presència d'aquesta pà-

tina característica, ceràmica comuna oxidada, ceràmica grollera reduïda, vidre, fragments de morter i gressol, claus de ferro i de bronze, un fragment de tub de plom i unes quantes plaques de marbre petites (*crustae*). Per sota hi havia un nou estrat —E. IV— que podia relacionar-se amb un mur inferior que quasi partia longitudinalment l'habitació, fet de pedra i argamassa, sòlid i no pas massa diferent dels murs superiors, molt ric de material ceràmic on abundaven la campaniana B, les ceràmiques emporitanes (plats i pàteres, algun bol carenat), la ceràmica d'engalba blanca i la ceràmica ibèrica pintada, juntament amb fragments d'àmfora Dressel 1 itàlica.

Aquesta estratigrafia ens permet suposar que el moment inicial de la *villa* s'hauria de situar a les darreries del segle II o millor en els primers anys del segle I a. C. i que en aquest primer moment l'edifici hauria presentat una planta distinta a la que coneixem (mur inferior d'aquesta dependència). Probablement durant la segona meitat del segle I d. C., hi hauria hagut importants modificacions en l'estructura de la *villa* —E. III i paviment d'*opus signinum*— i finalment aquestes dependències haurien estat pavimentades de mosaic després d'un incendi alhora que s'hauria aprofitat per fer la darrera gran reestructuració de l'edifici durant el primer terç del segle III d. C. Aquest segon moment o segona fase de la *villa* caldrà que sigui confirmat en noves excavacions, car el material ceràmic de l'estrat III de l'habitació A és massa pobre per arribar a conclusions definitives

V) LA CRONOLOGIA DEL JACIMENT I LES FASES D'OCUPACIÓ

Intenterem d'una manera resumida i com a hipòtesi de treball a l'espera de noves excavacions que les determinin, precisin o rebutgin, esquematitzar l'evolució històrica del jaciment i de l'àrea que ocupà veient-ne les distintes fases d'ocupació.

L'indret on s'hi alçarà la *villa* romana sembla freqüentat des d'èpoques molt reculades i una part del Pla de l'Horta degué estar ocupada per una necròpolis d'incineració ibèrica. Durant la construcció dels blocs de pisos, en obrir-se una trinxera per fer col·locar unes clavagueres, i per sota d'un paviment molt fet malbé d'*opus signinum* foren trobades restes de quatre incineracions, les quals feien servir per a guardar les cendres urnes d'orelletes. Entorn d'una d'aquestes urnes fou recollida una espasa de ferro molt malmesa

(S.T.I.A., 1977, amb il·lustracions). Aquesta descoberta permet suposar que ultra l'existència d'una necròpolis del segle vè, i que probablement tingué una continuïtat, és possible que noves excavacions en l'àrea ocupada per la *villa* permetin descobrir un hàbitat indígena relacionat íntimament amb la necròpolis, que hauria aprofitat aquest indret excepcionalment dotat, amb aigua abundant, bons camps de conreu, bones pastures i a tocar mateix d'un gual que permetia travessar sense problemes el riu Ter durant tot l'any, gual on a època romana s'hi alçà un pont que farà més còmode la comunicació de la ribera esquerra amb la ribera dreta. La freqüentació del Pla de l'Horta i zones veïnes degué durar fins que fou edificada la *villa* i s'inicià una nova època en l'explotació del camp (entre el material ceràmic localitzat en els nivells inferiors de l'edifici romà hi ha de tant en tant, ceràmica anterior a l'arribada dels romans, cosa que serviria per a documentar aquesta freqüentació).

L'origen de la *villa* cal situar-lo molt a les darreries del segle II o a inicis del segle I a. C., coincidint, quasi, amb la fundació de *Gerunda* (Nolla, 1978; Nolla, 1979-1980, p. 107-118), i coincidint amb la implantació d'un nou sistema d'explotació del camp procedent d'Itàlia (el *fundus* i les *villae*) que coincideix amb una important arribada d'itàlics i amb l'inici de l'autèntica romanització d'aquest país (Nolla-Casas-Keay-Sanmartí, 1980). Imaginem que la planta de l'edifici d'aquest moment inicial era més reduïda i el que si sabem de cert és que l'esquema constructiu era distint i que al llarg dels anys fou adaptat i millorat (estructures inferiors de l'habitació A).

La primera gran reorganització, i quan d'alguna manera l'estructura bàsica quedaria pre-fixada, no queda massa clara però, ara per ara, sembla que hem de situar-lo en la segona meitat del segle I d. C. De ser certa aquesta suposició el fet no hauria d'estranyar, puix que coincideix amb el moment d'esplendor màxim de l'agricultura romana a casa nostra quan, especialment el vi, és exportat arreu del món occidental romà (Tchernia, 1971, p. 38-85; Pascual, 1977, p. 47-96; Nolla-Padró-Sanmartí, 1980, p. 193-218, especialment, 215-217).

Aquesta fase d'empenta econòmica aniria lligada amb la darrera gran reorganització després d'un incendi que no sabem si fou fortuït o provocat i no sabem tampoc si afectà una gran àrea o fou molt limitat. Després d'aquest incendi hom procedí a la pavimentació amb sòl de mosaic d'almenys cinc habitacions i passadissos, tal

com ha demostrat l'anàlisi de l'estratigrafia de l'habitació B. Aquesta suposada destrucció tal vegada podria posar-se en relació amb la presència, en aquest país, de les bandes de *Manternus* vers les darres-ries del segle II d. C. durant el govern de *Commodus* (Blázquez, 1976, p. 69; Montenegro, 1978, p. 341) fet que sempre es relaciona amb una inscripció commemorativa trobada a *Emporiae* d'una *vexillatio* de la *Legio VII Gemina* (Almagro, 1952, p. 87-89). Mancats de bones estratigrafies en altres jaciments del país deixarem insinuada aquesta possibilitat a l'espera de més informació, tot i que ens sembla més probable imaginar una destrucció parcial a causa d'un incendi fortuït o, tal vegada, una reconstrucció sense haver-hi hagut destrucció.

El moment final, l'abandó definitiu, de la *villa* el podem precisar força bé puix que els objectius de l'excavació de 1970/71 obligaren a sondejar una àrea important fins a nivell de primer paviment. Aquest material que ha estat a la nostra disposició cal dir que presenta una gran uniformitat entre unes zones i unes altres i que per ara no sembla possible parlar d'un abandonament per àrees sinó d'un fet general i ràpid. S'ha insistit que els mosaics foren descoberts amb senyals clars d'haver sofert l'efecte d'un incendi tot i que el *diari d'excavacions* no fa menció clara d'un estrat II, per damunt dels paviments amb cendres i restes clares d'un incendi. Entre aquest material abundant citem unes quantes monedes de bronze del baix-imperi (totes del segle IV d. C. i actualment en estudi), ceràmica comuna oxidada, grollera reduïda, àmfora atípica de cronologia incerta i especialment una quantitat important de ceràmica africana del tipus T.S. Clara D. Entre les formes hi hem detectat la Hayes 58, la més antiga tal vegada de les formes de Clara D, amb una cronologia entre el 290/300 i el 375 (Hayes, 1972, p. 96), la forma Hayes 61 que hom data entre el 325 i el 450 (Hayes, 1972, p. 107), la forma Hayes 67, amb una cronologia suggerida entre el 360-470 d. C. (Hayes, 1972, p. 116) i un boci de vora de la forma Hayes 91 que comença a trovar-se durant el darrer terç del segle IV (Hayes, 1980, p. 486). Entre els fragments de base amb decoració estampada tots els bocins forment part de l'estil A (II) de l'autor anglès que sembla que pot datarse amb certa aproximació entre el 350 i el 420 d. C. (Hayes, 1972, p. 219). També han estat trobades llànties africanes del segle IV i V d. C. Tot això ens permet suposar que l'edifici fou abandonat després d'una hipotètica destrucció, en

el segle v d. C. probablement durant la segona meitat. És ben curiós veure com, a diferència d'altres *villae* i jaciments romans d'aquest país que continuen amb gran empena durant el domini visigòtic (Vilauba, Roses, Camp de la Gruta, el Collet de Sant Antoni...) la villa del *Pla de l'Horta* fou abandonada. Cal relacionar aquest fet amb la ocupació de la Tarraconense pels Visigots l'any 475? No ho podem saber però com a idea queda insinuada.

VI) DARRERES CONSIDERACIONS

Mancats d'una excavació més completa no podem assegurar amb certesa quin camp específic de l'agricultura i de la ramaderia fou conreat al Pla de l'Horta. Tots els indicis, molt subtils això és cert, apunten cap a una especialització en la producció d'oli. També degué ser conreada la vinya, els arbres fruiters, les hortalisses i probablement alguns cereals. L'explotació del bosc, d'unes pedreres pròximes i la ramaderia també degueren tenir importància. Tot això era venut, almenys d'una forma majoritària al mercat pròxim de la ciutat de *Gerunda*. La troballa d'unes magnífiques eines de ferro agrícoles en l'estrat III de l'habitació B, ens informen de l'aspecte agrari de la *villa*, instruments que molt probablement foren fabricats *in situ* tal com podria demostrar la gran quantitat de ganga de ferro trobada en alguns indrets de l'excavació.

Un dels aspectes interessants de l'excavació de la *villa* del Pla de l'Horta ens el forneix la manca absoluta de destrucció vers el 260 d. C. data cabdal segons molts arqueòlegs i historiadors de l'Antigor que marcaria el punt més alt de la crisi del segle III^{er} i representaria un dels canvis més radicals i significatius de la història d'aquest país (Tarradell, 1968,² p. 440-453; Abadal, 1967, p. 203-215). Aquesta penetració germànica ha estat estudiada i pensem que ultravalorada a través d'aquests darrers anys (vegeu: Blázquez, 1973, p. 348-357 i bibliografia pàg. 445). Les referències sempre es basen en destruccions de ciutats (*Gerunda, Emporiae, Barcino, Tarraco, Illi-ci...*), de *villae* (Sarrilà, Tossa, *villae* del Maresme...) i tresors monetaris enterrats que estudiats amb detall mostren una amplitud cronològica massa gran (Keay, 1981, p. 477-480). Algunes d'aquestes fites considerades tan sòlides no poden ser defensades de cap manera, com és el cas d'*Emporiae* on tothom que hi hagi excavat se n'adona que la ciutat romana s'abandona lentament i que enlloc no s'ha des-

cobert, ara per ara, un nivell autèntic de destrucció violenta. De *Gerunda* i *Barcino* no hi ha elements clars (Keay, 1981, p. 472-480) i idènticament passa amb *Baetulo*, *Iluro* i algunes de les *villae* citades (Sarrià, Tossa de Mar, etc....). *Tarraco* que segons les fonts, totes elles, per cert, redactades almenys cent anys després d'aquests fets, fou assaltada, no és una ciutat morta durant el Baix Imperi sinó ans al contrari (Palol, 1978, p. 245).

Pensem que cal replantejar de nou aquest interessant aspecte de la història antiga de Catalunya i que cal fer-ho estudiant novament i d'una manera seriosa i monogràfica cada un dels jaciments arqueològics on pot haver-hi evidències. A partir d'aquell moment podrem presentar un quadre dels fets més aproximat i tal vegada serà possible veure com el cop de mà germànic seguí un camí lògic de penetració a través de la Via Augusta i que la seva capacitat destructora i el record del seu pas no fou, ni de lluny, tan terrible ni tan significatiu com se'ns ha volgut fer veure algunes vegades. És molt revelador constatar que la *villa* del Pla de l'Horta, pràcticament situada sobre la Via romana, el camí natural de penetració venint del Nord, no fou destruïda en aquest moment. I amb això no volem pas dir que l'edifici no fos saquejat o no notés d'alguna manera, el pas dels bàrbars, el que passa, però, és que l'arqueologia hi ha fets que difícilment pot determinar.

JOSEP M.ª NOLLA I BRUFAU

Col·legi Universitari de Girona.

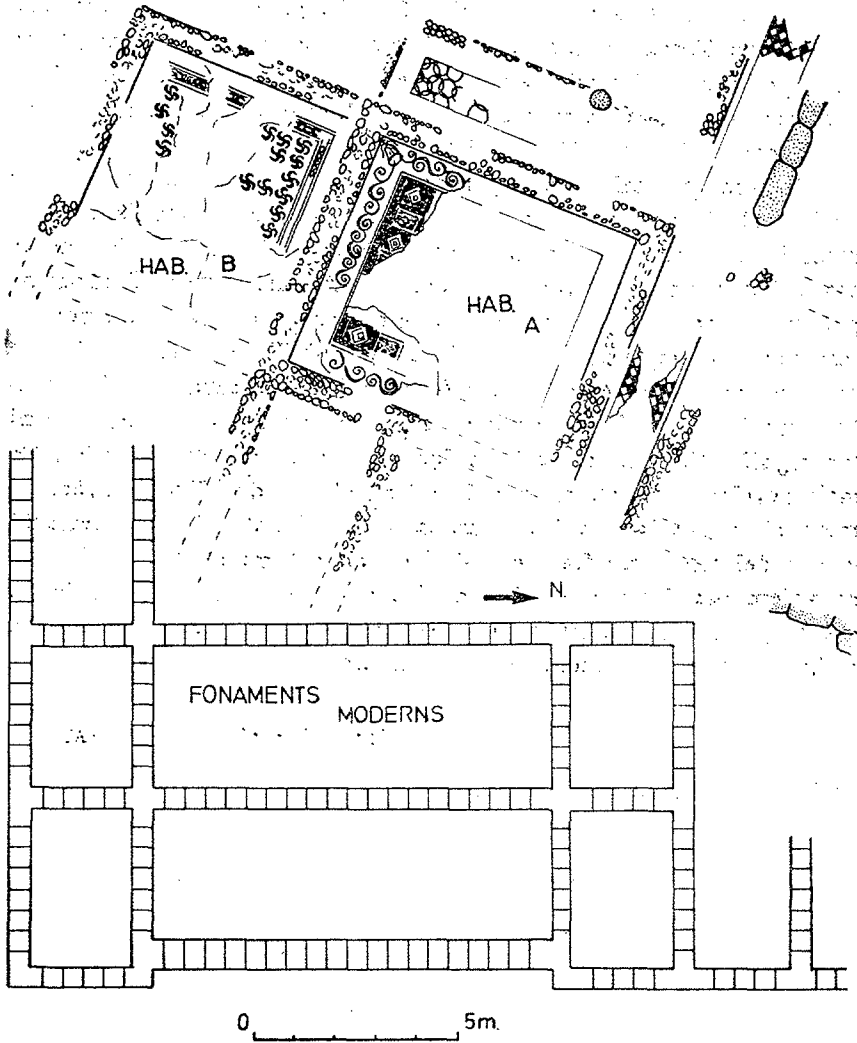

Fig. 1. Planta de la Villa del Pla de l'Horta. Sector de Les Habitacions amb paviment de Mosaic.

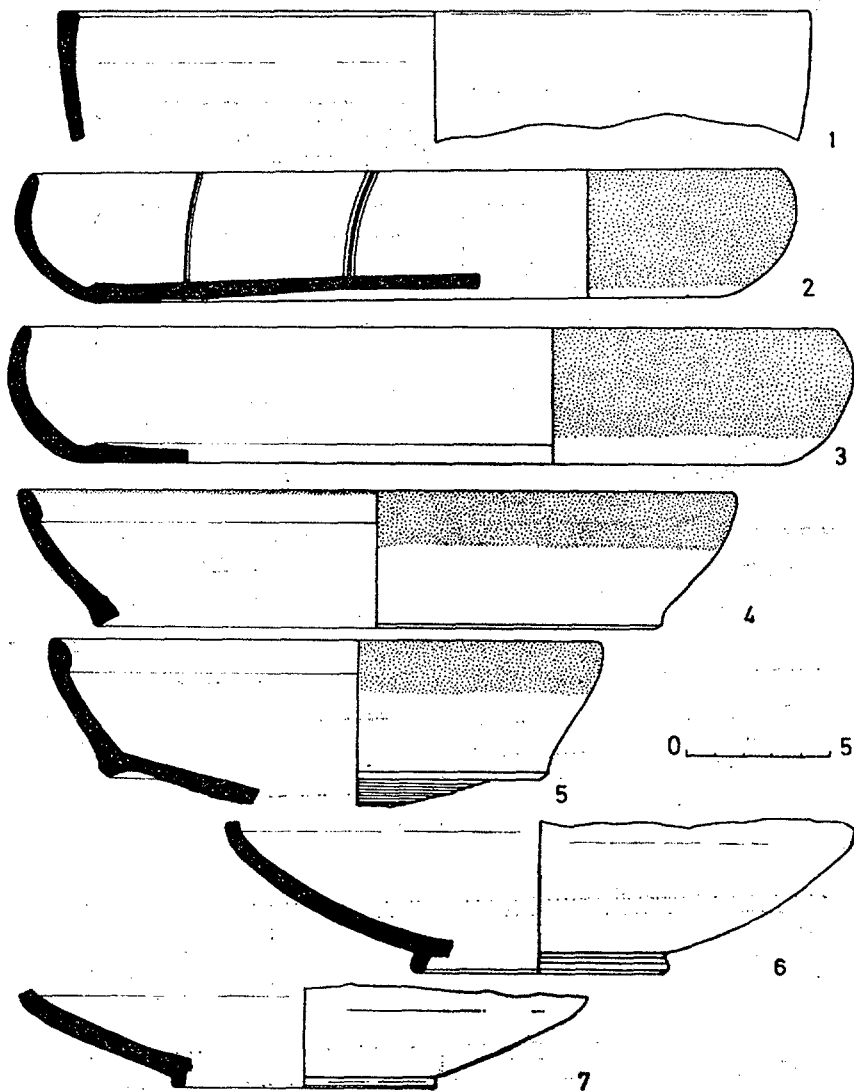

Fig. 2. Material ceràmic procedent de l'Estrat III de l'Habitació B. 1) T.S. Africana A, forma Hayes 15. 2) T.S. Africana A, forma Hayes 181. 3) T.S. Africana A, forma Hayes 181. 4 i 5) T.S. Africana A, formes Hayes 23B. 6 i 7) T.S. Africana A, formes indeterminades.

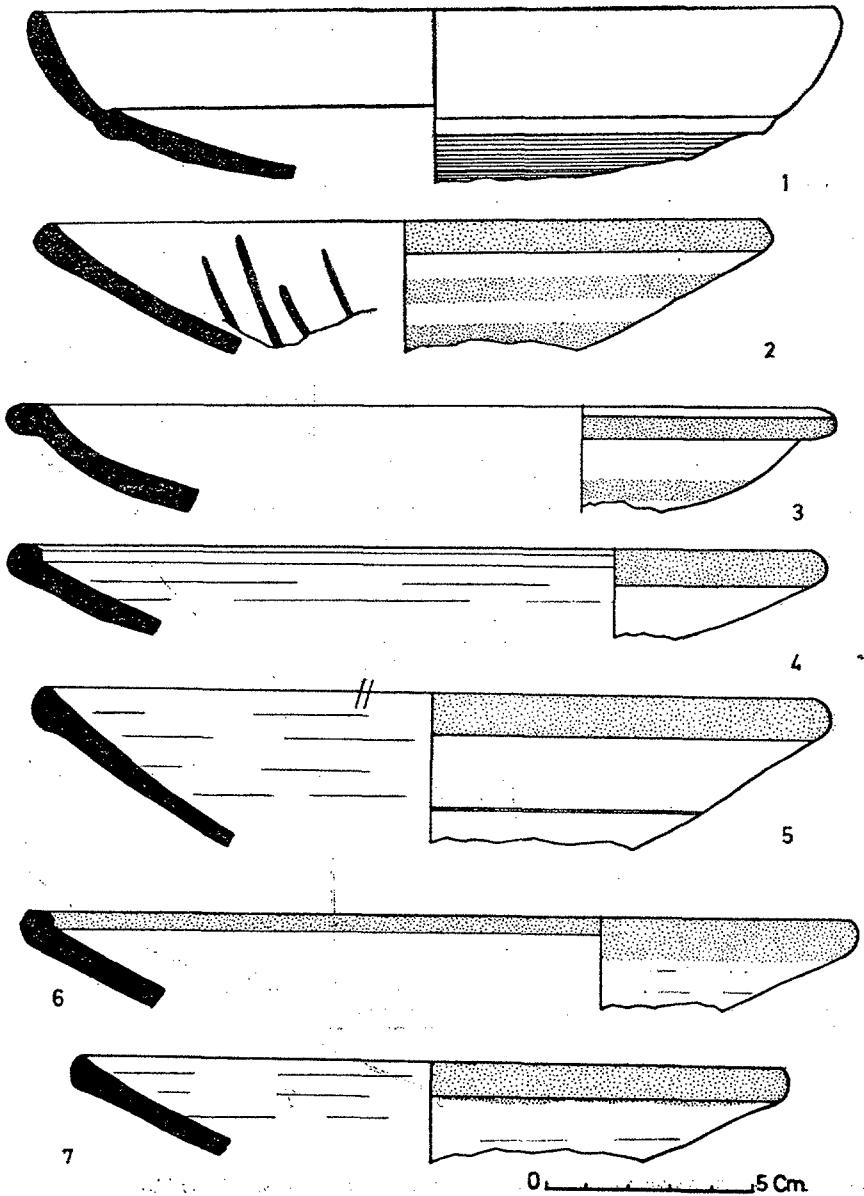

Fig. 3. Material ceràmic procedent de l'Estrat III de l'Habitació B: 1) T.S. Africana A₁ forma Hayes 23A. 2 a 7) ceràmica de cuina (ceràmica de vora fumada).

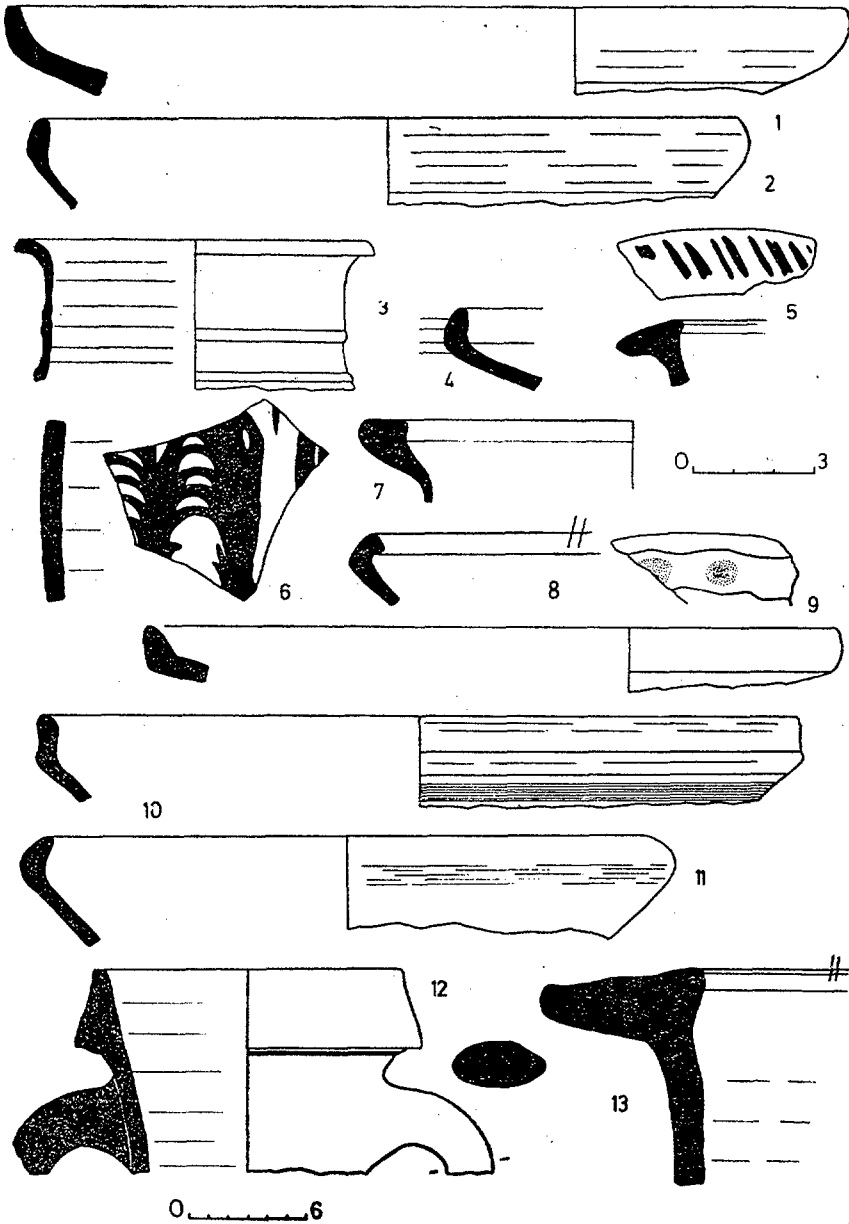

Fig. 4. Material ceràmic d'època baix-republicana procedent d'arreu del jaciment però en majoria dels estrats IV de les Habitacions A i B. 1) ceràmica Campaniana B, forma Lamb. 5. 2) Bol carenat, ceràm. emporitana. 3) bicònic, ceràm. emporitana. 4) Bol carenat, ceràm. emporitana. 5 i 6 "kalathoi" pintats. 7) Ceràm. d'engalba blanca. 8) Bol carenat, ceràm. emporitana. 9) Plat de ceràm. emporitana amb decoració impresa. 10) Bol carenat i llavi recte amb decoració de banda de solcs, ceràm. emporitana. 11) Bol carenat, ceràm. emporitana. 12) Àmfora Dressel 1. 13) "kalathos" pintat.

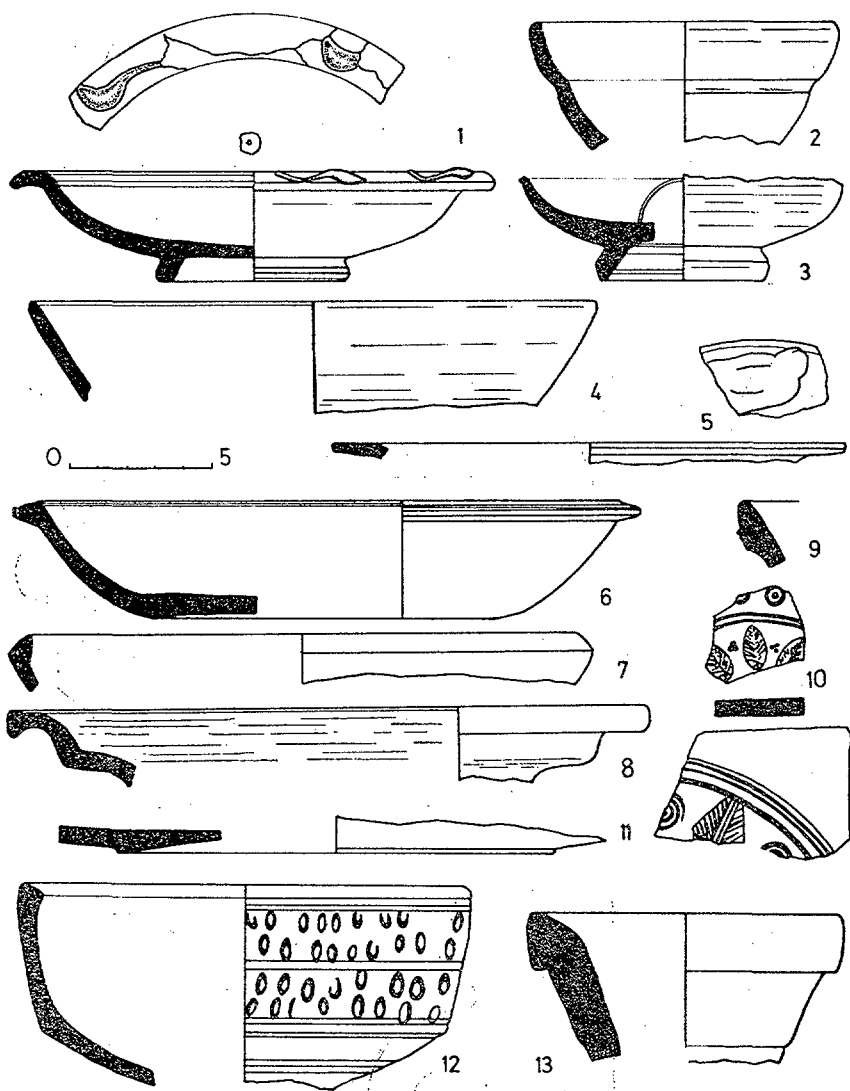

Fig. 5. Material ceràmic de la villa. Nivells superiors. 1) T.S. Sudgàlica. Forma Dragendorff 36. 2 i 3) T.S. sudgàlica formes Dragendorff 27. 4) T.S. Africana C, forma Hayes 50. 5) T.S. Africana C, forma Hayes 52 amb decoració aplicada. 6) T.S. Africana D, forma Hayes 58. 7) T.S. Africana D, forma Hayes 61. 8) T.S. Africana D, forma Hayes 67. 9) T.S. Africana D, forma Hayes 91. 10 i 11) T.S. Africana D, formes indeterminades i decoració estampada. 12) T.S. "lucente", possiblement forma Lamb. 3. 13) Anfora romana tardana.

BIBLIOGRAFIA

- R. D'ABADAL, *Els precedents antics a la Història de Catalunya*, Barcelona, Editorial Selecta, 1967.
- M. ALMAGRO, *Las inscripciones ampuritanas griegas, ibéricas y latinas*, Barcelona, 1952.
- J. M. BLÁZQUEZ, *El Imperio y las invasiones: desde la crisis del siglo III al año 500*, a *La Antigüedad, Història econòmica y social de España*, dirigida por V. Vázquez de Prada, Madrid, Confederación Española de Cajas de Ahorro, 1973, p. 329-450.
- Hispania, desde el año 138 a 235*, a *Hispania*, 132, 1976, p. 5-87.
- A. CARANDINI, *III. Sigillata Chiara, a Ostia I. La terme del nuotatore. Scavo dell'ambito IV*, *Studi Miscellanei*, 13, 1968, p. 25-37.
- J. G. GORGES, *Les villas hispano-romaines. Inventaire et problématique archéologiques*, París, Publications du Centre Pierre, París, 1979.
- J. W. HAYES, *Late roman pottery. A catalogue of roman fine ware*, Londres, The British School at Rome, 1972.
- Supplement to Late roman pottery*, Londres, The British School at Rome, 1980.
- S. J. KEAY, *The Conventus Tarraconensis in the third century A. D.: crisis or change? a The Roman West in the Third Century. Contribution from Archaeology and history* (Ed. A. King i M. Henig), *B.A.R. International Series*, 109, 1981, p. 451-486.
- N. LAMBOGLIA, *Nuove osservazioni sulla «Terra Sigillata Chiara». I. (Tipi A e B)*, a *Rivista di Studi Liguri*, XXIV, 1958, p. 257-330.
- A. MONTENEGRO, *Evolución política durante las dinastías júlio-claudia y flavia. Emperadores hispanos, antoninos y severos*, a *Hispania Romana. Historia de España Antigua*. II. Madrid, Ed. Cátedra, 1978.
- J. M.ª NOLLA, *La ciudad romana de Gerunda*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 1978.
- Noves aportacions a l'estudi dels orígens de Gerunda*, a *Homeatge a Lluís Baille i Prats. Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXV-I, 1979-1980, p. 107-118.
- J. M.ª NOLLA; J. CASAS; S. J. KEAY i E. SANMARTÍ, *Les fases de la Romanització al Nord-Est de Catalunya*, a *Quart Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, Puigcerdà, 1980 (en premsa).

- J. M.ª NOLLA; J. PADRÓ i E. SANMARTÍ, *Exploració preliminar del forn d'àmfora de Tivissa (Ribera d'Ebre)*; a *Cypsela*, III, 1980, p. 193-218.
- M. OLIVA, *Tessella arqueològica. Descubrimiento de una villa romana, con mosaicos, en Sarrià de Dalt*. - *Gerona*, a *Revista de Gerona*, 52, 1970, p. 67-71.
- Excavaciones arqueológicas en la Provincia de Gerona, en 1973*, a *Noticiario Arqueológico Hispánico. Prehistoria*, 1976, p. 139-140.
- P. DE PALOL, *El Baix Imperi*, a *Història de Catalunya*, vol. I, Barcelona, Ed. Salvat, 1978, p. 239-256.
- R. PASCUAL, *Las ánforas de la Layetania*, a *Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores*, Collection de l'École Française de Rome, 32, Roma, 1977, p. 47-96.
- A. PUJOL, *Estado actual de las Excavaciones Arqueológicas en España*, a *Información Arqueológica*, 4-5, 1971, p. 140-142.
- SERVEI TÈCNIC D'INVESTIGACIONS ARQUEOLÒGIQUES, *Catàleg de l'exposició sobre la villa romana de Sarrià*, Girona, 1977.
- M. TARRADELL, *La crisi del Baix Imperi a Prehistòria i Antiguitat*, volum I de la *Història dels Catalans*, dirigida per Ferran Soldevila, Barcelona, Editorial Ariel, 1968.
- A. TCHÉRNIA, *Les amphores vinaires de la Tarraconaise et leur exportation au debut de l'Empire*, a *Archivo Español de Arqueología*, 44, 1971, p. 38-85.